

Раїса Танана

О. О. АНДРІЄВСЬКИЙ – ПОБРАТИМ В. Г. КОРОЛЕНКА ПО В'ЯЗНИЦІ

До 160-річчя від дня народження В. Г. Короленка

27 липня 2013 року минуло 160 літ від дня народження відомого російського письменника і громадського діяча Володимира Галактіоновича Короленка. Як відомо, у 1879–1880 роках він перебував у Вишневолоцькій політичній в'язниці (Тверська область Росії). Там і познайомився з українським істориком, педагогом, літератором, публіцистом, уродженцем Канева Олексієм Олександровичем Андрієвським. Про цю зустріч пізніше Володимир Галактіонович згадає в книзі «История моего современника»: «Общество, которое я застал в В.П.Т. (Вышневолоцкая Политическая тюрьма) было довольно разнообразно. Самым старшим и самым солидным из них был Алексей Александрович Андриевский, педагог, преподаватель русской словесности в одной из одесских гимназий. Он был родной брат моего ровенского учителя словесности Митрофана Александровича <...>».

Это был настоящий педагог, очень серьезно относившийся и к своему учительству, и к своей карьере. Он был дружен с Драгомановым и, очевидно, попал в В.П.Т. именно за эту дружбу.

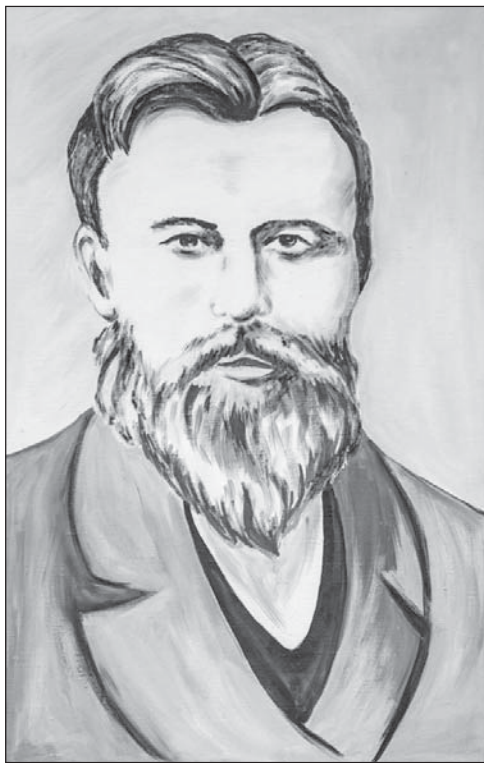
По убеждению он был ярый украинец, как тогда называли, украинофил. Заключение он переносил тяжело и пускал в ход все свои связи, чтобы избавиться от ссылки, что, в конце концов, ему и удалось. У него была заметная складка украинского юмора, и порой он не мог

отказать себе в удовольствии писать по тому или другому поводу довольно язвительные отзывы <...>. Смотритель Лаптев относился к нему с почтением и гордился, что под его начальством состоит коллежский советник...» [4, с. 82].

Олексій Олександрович народився в сім'ї вчителя Канівського повітового училища 28 березня 1845 року. Початкову освіту здобув у своєму рідному місті, а потім навчався в Другій Київській гімназії. Навчався дуже добре. Упродовж 1862–1865 років студіював на історико-філологічному факультеті в Київському університеті. У цей час і зближується з Михайлом Драгомановим, який теж там навчався. Університетські роки помітно позначилися на подальшому житті О. О. Андрієвського.

1866 року його, дипломованого спеціаліста, призначають учителем російської словесності в Катеринославську гімназію. Тут

Андрієвський залишив по собі гарну згадку як засновник «Товариства піклування про жіночу освіту». У січні 1871 року його переводять на роботу до Одеси, де влаштовується викладачем у Другій Одеській гімназії та ще у двох інших навчальних закладах. Про те, яким був учителем О. О. Андрієвський, свідчать спогади одного з його учнів І. Г. Бровермарка: «Алексей Александрович вносил в дело преподавания всю мощь и красоту своего внутреннего душевного мира, все

О. О. Андрієвський (1845–1902), український педагог, дослідник, громадський діяч

свои глубокие познания, всю свою любовь к детям и человеку вообще, кто бы он ни был <...>. Не ограничиваясь русской литературой, Алексей Александрович знакомил нас с иностранными классиками и часто на дому у себя подолгу беседовал с нами о великих заветах мыслителей...» [3, с. 413].

У педагогічних порадах Олексій Олександрович завжди виступав проти всякого формалізму і був захисником несправедливо принижених і знедолених. Це і привело до того, що 1877 року його вислали до міста Архангельська. Але слабкий стан здоров'я не дозволив йому тут довго затриматись, і у вересні цього ж року він одержує місце вчителя в реальному училищі в м. Тулі. Тут він тяжко захворів і в січні 1878 року мусив залишити Тулу і переїхати до Одеси, де влаштовується на роботу в юнкерському училищі. Одночасно співпрацює в газеті «Одеський вісник», друкує там свою першу літературну працю – «Г. Ф. Квітка Основ'яненко. 1778–1843», присвячену 100-річчю від дня народження письменника.

Та, на жаль, так удаło розпочата робота Олексія Олександровича на літературній ниві повинна була припинитися: вночі 1 червня 1879 року царська охорона розгромила всі революційні та демократичні організації Одеси. Заарештували й Олексія Олександровича. Він почав вимагати конкретних звинувачень, і йому називали не тільки дні зустрічей із підозрілими особами, а й навіть конкретні години. Крім того, викладали і зміст розмов: про збір коштів для політичних емігрантів, про створення друкарні для розповсюдження підпільної літератури тощо. Незабаром усіх заарештованих відправили до Вишневолоцької тюрми. Ось тут через деякий час після приїзду наш земляк і зустрівся з Володимиром Галактіоновичем. Вони подружилися. Короленко був на вісім років молодший від Андрієвського, але це не відіграло ролі для їхніх теплих стосунків. Разом їм було легше витримувати суворий режим в'язниці. Пізніше В. Г. Короленко опише його так: «Режим В.П.Т. был суровый. До нас доходили слухи, что в другой пересыльной тюрьме, в Мценске, политические арестованные пользовались большой свободой, получали книги, даже газеты, родственники допускались в камеры, порой обедали вместе с заключенными, и даже, говорили, – в тюрьме устраивали целые конференции по злободневным вопросам.

У нас было не то. Тверской губернатор Соменов, седой старик, чисто чиновничьей складки, был вообще жесток к уголовным, часто назначал телесные наказания и любил присутствовать при них лично, а к политическим относился с суровой враждебностью. Поэтому у нас строгая инструкция исполнялась до мелочей <...>. На некоторое время наши камеры оставались открытыми. Мы выходили к общему умывальнику, потом собирались в общую столовую <...>.

Затем камеры опять запирались до обеда. В это время, особенно вначале, в наши камеры прокрадывалась тюремная скука...» [4, с. 103].

У такі хвилини в'язні в камерах влаштовували спільні читання, дискусії політичного характеру. А одного разу вони провели навіть вечір ушанування пам'яті Т. Г. Шевченка. «Андрієвский произнес речь о значении Шевченко, которую мы прослушали с сочувственным вниманием. Шевченко знали многие, даже не понимавшие украинской речи...» [4, с. 102], – писав Володимир Галактіонович.

А Олексію Олександровичу було що розповісти про свого славного земляка. Адже Тараса Шевченка він дуже любив і поважав. Завжди, коли приїздив до Канева, відвідував його могилу і якраз напередодні арешту побував біля місця вічного спочинку Кобзаря. До глибини душі вразив педагога занедбаний стан поетової могили. Про це він пізніше розповість у статті «Поїздка в Канів на могилу Т. Шевченка»: «Я зупинився на добу в Каневі, щоб потурбуватись про могилу Тараса Шевченка, яка залишалася без ніякого догляду, нічим не обгороджена і щовесни все більше і більше руйнується... Оскільки мені було відомо, що багато шанувальників поета бажали поставити на його могилі пам'ятник, то мені хотілося б дізнатися, чи не потурбується про це хтось із представників місцевого товариства...» [1].

А побачивши на могилі Кобзаря дубовий хрест із повірізуваними на ньому прізвищами, датами, палкий шанувальник поета зауважив: «Всі ці імена не зазнали (б) великих збитків, якби зібрали невелику суму для приведення могили до належного стану і для оберігання її в майбутньому від руйнування» [1].

Андрієвського не міг не хвилювати і стан освіти в Каневі, адже він постійно турбувався про те, щоб у його рідному місті була відкрита народна школа. Так, у розвідці «Поминки Тараса Григорьевича Шевченко 25 февраля 1879 года в Одессе» він писав: «Заснування народної школи на батьківщині поета або поблизу його могили було б найкращим пам'ятником поету, який так гаряче бажав для народу просвіти» [5, с. 28].

Побувавши в Каневі 1879 року й дізнавшись, у якому стані тут освіта, Олексій Олександрович пише: «Бідне місто на засоби існування, бідне і школами. В ньому тільки і є двокласне училище <...> воно не задовольняє потреби місцевого міщанського населення в освіті. Так званий Спаський приход, який складається із біднішого населення, розкиданого по «кутках» між горами, на одній із яких одиноко стоїть могила Шевченка, не має школи...» [1].

І він звертається із проханням до редактора «Одеського вісника» взяти на себе ініціативу звернень до всіх, хто бажає зробити пожертви на заснування народної школи імені Т. Шевчен-

ка. Звернення було надруковане на сторінках «Одеського вісника». Багато шанувальників поета відгукнулися на нього. Були зібрані кошти й надіслані на ім'я В. Г. Шевченка, троюрідного брата й опікуна поетової могили. Але цей гарний задум так і не був утілений у життя, тому що «чиновний люд дотримувався думки: «...надо помеременить, потому что время такое... как бы чего не вышло»» [1].

...Із великим інтересом слухали розповідь про Тараса Шевченка Олексія Олександровича ув'язнені. Вона була настільки зворушливою, що один із побратимів, Довгополов, не витримав, заплакав і вийшов із кімнати. Довгополов був українцем, і саме він під час суперечок порушував національні питання. «У нас было два украинофила, – писав В. Г. Короленко, – Андриевский и Довгополов. Они успели убедить Дорошенко, что он является тоже настоящим украинцем, и с тех пор Дорошенко стал пописывать сладенькие стишки хотя и на русском языке, но с украинскими мотивами...» [4, с. 110]. І далі: «Вообще национальные чувства всего легче порождают психологию беспредметного и неосмысленного раздражения, и это сказалось раз так заметно, что Андриевский, старый педагог, спохватился. Однажды за обедом он встал и произнес небольшой спич на тему из одного стихотворения Полонского, начинающегося словами: «Боже мой, боже мой, поздно приду я домой» и кончающегося моралью: «Есть у нас люди – общества нет». Это было сказано так кстати и так умно, что после этого следы взаимного раздражения исчезли, по крайней мере, не проявлялись более ни в каких вспысках, и у меня осталось прекрасное воспоминание и об Андриевском, и о Довгополове, и обо всем этом периоде пребывания в В.П.Т.» [4, с. 112–113].

Незабаром О. О. Андрієвському вдалося добитися, щоб його перевели до міста В'ятки. Тут йому було трохи краще, ніж у Вишневолоцькій в'язниці. Хоч і далі залишався під наглядом, але йому дозволяли працювати в місцевому статистичному комітеті, який готувався до відзначення 100-річчя заснування губернії. Цей комітет вирішив до ювілею видати збірник «Столетие Вятской губернии» у двох томах. Олексій Олександрович повинен був підготувати для цього збірника кілька статей. А щоб їх написати, йому потрібно було багато працювати, і він упорався з цим завданням.

Час, проведений Андрієвським у В'ятці, не пропав даремно. За цей період він оволодів навиками в археології. І коли 1881 року повернувся до Києва та був призначений редактором неофіційної частини «Киевских губернских ведомостей», ці навики йому були якраз доречні.

Із поверненням до Києва в Андрієвського відкривається широке поле діяльності. Як редак-

тору, йому дозволяли користуватися величезним архівом Київського губернського управління. Опрацьовані матеріали Олексій Олександрович уміщував у «Відомостях», а пізніше з них видавались окремі книжки – до 200 сторінок кожна. Кількість напрацювань в Андрієвського в цей час була настільки велика, що він друкує збірник «Материалы для истории южно-русского края в 18 ст. (1715–1774)». Ці матеріали стосуються виключно Запоріжжя та Криму. Через деякий час виходить і другий його збірник – «Материалы по истории Запорожья».

Будучи редактором «Відомостей», Олексій Олександрович одночасно працює викладачем словесності в Київській міністерській жіночій та Фундуклеївській гімназіях. Та найбільше тоді проявилася його діяльність як члена Київської комісії народних читань, перейменованої пізніше в «Київське товариство сприяння початковій освіті». Наш земляк турбувався і про утримання цих читань.

Хоч який би зайнятий не був, Олексій Олександрович ніколи не забував про свого улюбленого поета Тараса Шевченка, неодноразово відвідував його могилу. Про своє перебування в Каневі 1882 року він розповідає в статті «По Дніпру», вміщеній у газеті «Зоря» [6]. Очевидно, і того разу в місті він зустрів відомого своїм проповідницьким талантом протоієрея Мацкевича, до якого ставився з великою повагою (Мацкевич відправляв панахиду під час поховання Шевченка в Каневі). А тому свою статтю почав словами, які протоієрей виголосив при похованні Шевченка: «Благоговей же к граду нашему, Украина! У нас покоится прах Шевченко! <...> Пройдут века, и отдаленное потомство сынов Малороссии увидит и узнает, кто был Тарас Шевченко!» Далі автор статті з обуренням пише: «Не знаю, увидели ли и узнали ли сыны града Канева что-либо о Шевченко, но знаю, что нынешние граждане отдают в аренду тот клочок земли, на котором друзья похоронили прах поэта» [6].

1885 року Андрієвського призначають інспектором гімназії в місто Златопіль (до 1959 року належало Черкаській області, з 1959-го приєднане до міста Новомиргорода Кіровоградської області). Тут Олексій Олександрович, крім своєї основної роботи, склав і надрукував «Историческую записку о Златопольской прогимназии» до 50-річчя з дня її заснування в серпні 1887 року. Крім того, він улаштував літературні вечори і створив учнівський оркестр, яким сам і керував. У гімназії залишив по собі добру згадку ще й тим, що посадив великий фруктовий сад і разом з учнями насипав високу могилу, з якої відкривалися прекрасні навколишні краєвиди.

1890 року Олексій Олександрович повертається до Києва і працює викладачем словесності в Першій Київській гімназії. Разом із тим

уключається в широку громадську діяльність. У цей час він клопочеться про будівництво в Києві постійної народної аудиторії; настільки захопився цією справою, що береться відразу за її здійснення. І треба відзначити, що найголовніша роль у цій справі належала таки йому. На знак щирої вдячності за велику працю Комісія з народних читань обрала його своїм почесним членом, урочисто відзначила 25-річчя педагогічної діяльності О. О. Андрієвського та вирішила почесити його портрет у приміщенні аудиторії, що й було зроблено.

Одержавши необхідний педагогічний стаж, Олексій Олександрович полишає педагогічну діяльність і переходить на адміністративну службу в тому ж відомстві: в березні 1896 року він був призначений інспектором народних училищ Катеринославської губернії, і його обов'язком стала турбота про міські та сільські училища.

Зі звичною енергійністю він узявся вивчати стан училищ. Увесь час проводив у поїздках селами свого Верхньодніпровського повіту, знайомився з побутом учителів, обставинами навчання. І результатом його вивчення стали п'ять доповідей, підготовлених Повітовому земському зібранню. Ці виклади мали чималий успіх. Він одержав за них подяку.

Незважаючи на постійні службові мандри, Олексій Олександрович глибоко цікавиться науковими і літературними розробками, матеріалами для яких у нього були зібрані раніше. Тому, коли поїздки стали втомлювати, Андрієвський почав думати і клопотатися про більш спокійну роботу.

У грудні 1896 року він обіймає посаду директора міського сирітського будинку в місті Одесі. Тут опиняється в центрі прогресивного життя, знаходить широке поле для своєї просвітницької діяльності. Турбуючись про змістовний відпочинок вихованців сирітського будинку, Олексій Олександрович організував із них хор, улаштував численні літературні вечори – дитячі вистави, для яких самі ж вихованці виготовляли костюми.

Андрієвський знаходив час брати участь і в роботі одеських народних освітніх закладів (1897 року було дозволено читання публічних лекцій народів). Його лекції народній аудиторії мали великий успіх, як, утім, і в літературно-артистичному товаристві, де він виголосив кілька рефератів, присвячених Тарасові Шевченку. Всі вони, до речі, були відразу надруковані в одеських газетах: «Т. Г. Шевченко – друг семьи» («По морю и суше», 1895, № 8); «Об отношении Шевченко к жизни» («Южное обозрение», 1899, № 738); «Шевченко и Мицкевич» («Одесские но-

вости», 1901, № 524), у фондах музею Кобзаря в Каневі зберігається брошура з цими рефератами нашого земляка...

Час від часу приїздить він у рідне місто і завжди відвідує могилу Тараса Шевченка. Про його перебування на цьому святому місці після 1897 року свідчать самочинні записи, залишені на сторінках Книги вражень у Тарасовій світлиці. Останній зі збережених записів датований 6 червня 1899 року: «Каждый раз при посещении этого святого места у меня является много воспоминаний бывшего прошлого». І справді, кожним порухом душі протягом багатьох років Олексій Олександрович був нерозривно пов'язаний із Тарасовою горою, усвідомлюючи високий громадянський обов'язок перед пам'яттю Кобзаря.

На початку 1902 року він захворів, але, не зважаючи на хворобу, продовжував працювати до середини квітня. А коли вже зовсім зліг, то часто запрошував до себе хлопчиків із сирітського будинку і просив заспівати йому українську пісню «Коло млина, коло броду два голуби пили воду», яка йому дуже подобалась, і «Заповіт» Т. Шевченка. Ці пісні він співав разом із дітьми.

А виконання О. О. Андрієвським «Заповіту» близькі та друзі розцінювали як прохання поховати його згодом у Каневі. Проте доля вирішила інакше...

21 червня 1902 року він приїхав до Києва, щоб звіти вирушити у Святошин на дачу. Але несприятлива погода (дощі, холод) затримала його в місті, де він і помер 9 липня вранці. Похорон відбувся 11 липня на Байковому кладовищі. На могилу О. О. Андрієвському було покладено дуже багато вінків, а на біломармуровому пам'ятнику вибили такі рядки з вірша О. М. Некрасова:

*Упорствую, волнуясь и спеша,
Ты честно шел к одной великой цели.*

А мета в цього високогідного й невтомного інтелігента-просвітника була одна – служити своєму народові.

Література

1. Газета «Зоря». – 1881. – № 45 (26.02).
2. ІР НБУВ. – Ф-І. – № 7451. – С. 67.
3. Каманин И. Андриевский А. А. (Некролог) / И. Каманин // Киевская старина. – 1902. – № 78.
4. Короленко В. Г. История моего современника / В. Г. Короленко // Собрание сочинений : в 25 т. / В. Г. Короленко. – Т. 3–4. – Л., 1976.
5. Поминки Т. Г. Шевченко 2 февраля 1879 года в Одессе. – Одесса, 1879.
6. По Днепру // «Зоря». – 1882. – № 187.

